

KONYA TİCARET ODASI

RUSYA FEDERASYONU ÜLKE RAPORU

**Etüd – Araştırma Servisi
Haziran 2006**

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
--------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM GENEL BİLGİLER

1.1. Demografik Özellikler.....	2
1.2. Coğrafi Özellikler.....	2
1.3. Siyasi Özellikler.....	3
1.3.1. Rus İç Politikası.....	4
1.3.2. Rus Dış Politikası.....	5

İKİNCİ BÖLÜM GENEL EKONOMİK DURUM

2.1. Genel Değerlendirme.....	9
2.2. Dış Ticaret.....	12

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ

3.1. Türkiye-Rusya Federasyonu Siyasi İlişkileri.....	18
3.2. Enerji Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri.....	21
3.3. Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Tarihi.....	22
3.4. Türkiye İle Rusya Federasyonu Arasındaki Ticaret.....	23
3.4.1. Bavul Ticareti.....	25
3.5. Rusya Federasyonu'ndaki Türk Yatırımları.....	26
3.6. Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasında İmzalanmış Olan Ticari ve Ekonomik Nitelikteki Anlaşmalar.....	27
3.7. Ticari İlişkilerde Dikkat Edilmesi Gerekli Bazı Hususlar.....	27
3.8. Turizm.....	28
3.8.1. Vize Uygulamaları.....	28
3.9. Müteahhitlik Hizmetleri.....	28
SONUÇ	30
EK 1: YARARLI ADRESLER	31
KAYNAKÇA	33

GİRİŞ

Türkiye Rusya arasındaki ilişkiler Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası durağan devam etmiştir. Bu durağanlığa siyasi sorunlar ve rekabet sebep olmuştur.

Fakat Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya arasındaki ilişkiler özellikle son dönemlerde oldukça olumlu bir sürece girmiştir. Her iki ülkenin de ekonomi vasıtasıyla gelişen ilişkileri, sosyal ve siyasi alanda da ilerlemektedir. Ekonomi alanında işbirliğinin artması diğer alanlarda zaman zaman ortaya çıkan aksaklıkları bertaraf edebilmektedir. İşte bu yüzden özellikle ekonomi alanında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Türkiye, dünyada hakim olan rekabet ortamında başarılı olabilmek için ekonomik işbirliği vasıtasıyla bölgede etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Rusya da ülkemizin ekonomik ve ticari işbirliğinde en önemli ortaklarından biridir.

İşte bu bağlamda hazırlamış olduğumuz Rusya Federasyonu Ülke Raporu'nda, ilk olarak Rusya'nın ekonomik, ticari ve sektörel yapısı hakkında bilgi verilerek Türkiye-Rusya arasındaki ilişkiler hakkında toplu bir bakış açısı sergilenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM GENEL BİLGİLER

1.1. Demografik Özellikler

Nüfus: 144,978,573 milyonluk Rusya nüfusunun % 27'sini kırsal kesimde yaşayanlar, %73'ünü ise kentlerde yaşayanlar oluşturmaktadır. Rusya nüfusu dünya nüfusu içinde 8. sıradadır. (İlk yedi ülke: Çin, Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri, Endonezya, Brezilya, Pakistan ve Bangladeş)¹

Nüfus Yoğunluğu: 8,7 kişi/km²

Nüfus Artış Oranı: - % 0,3

Ortalama Hayat Süresi: Yaş ortalaması erkeklerde 24, kadınlarda ise 40'tır. Ortalama ömür ise sırasıyla, 59 ve 71 yıldır.

Ortalama Çocuk Sayısı: 1.27 çocuk/1 kadın (2001 verileri).

Bebek Ölüm Oranı: 20.05 ölüm/1000 doğan bebek.

Mülteci Oranı: 0.98 mülteci/1000 nüfus.

Nüfusun Etnik Dağılımı: 60 farklı etnik grubun yaşadığı Rusya Federasyonu'nda başlıca etnik gruplar şunlardır; 116 milyon Rus, 9,6 milyon Tatar, 2,9 milyon Ukraynalı, 1,7 milyon Çuvaş, 1,6 milyon Başkort, 1,4 milyon Çeçen, 1,2 milyon Belorus, 1,1 milyon Moldovalı, 1,1 milyon Ermeni, 700 bin Umdurt, 100 bin Azerbaycan Türkü, 400 bin Alman.

Din: Rus Ortodoksları, Müslümanlar, Diğer.

Okur Yazar Oranı: % 98, erkeklerde % 100, kadınlarda %97 (15 yaş ve üzeri için veriler).

1.2. Coğrafi Özellikler

Yüzölçümü: Rusya Federasyonu, 17,075,000 km²'lik yüz ölçümü ile dünyanın en geniş ülkesidir.

Konum: Kuzey Asya'da (Ural Dağlarının batı kısmı Avrupa'dadır), Artrik Okyanusu kıyısında, Avrupa ile Kuzey Pasifik Okyanusu arasında yer almaktadır.

Coğrafi Konumu: 60 00 Kuzey Enlemi, 100 00 Doğu Boylamı.

Sınırları: Toplam 19,961 km.

Sınır Komşuları: Azerbaycan (284 km), Beyaz Rusya (959 km), Çin (6,645 km), Estonya (294 km), Finlandiya (1,313 km), Gürcistan (723 km), Kazakistan (6,846 km), Kuzey Kore (19 km), Litvanya (217 km), Letonya-Kaliningrad Bölgesi (227 km), Moğolistan (3,485 km), Norveç (196 km), Polonya-Kaliningrad Bölgesi (206 km), Ukrayna (1,576 km).²

¹ <http://bigglook.com/bigtravel/ulkeler/rusya.asp> (13.04.2006)

² <http://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya> (02.06.2006)

Ülke toprakları, Batlık Denizi'nden Bering Boğazı'na kadar uzanmaktadır. Kuzeyinde Kuzey Denizi, güneyinde Çin Halk Cumhuriyeti ile Moğolistan ve doğusunda da Pasifik Okyanusu ile sınırlandırılmıştır.

Sahil Şeridi: 37,653 km

Deniz Seviyesinden Yüksekliği: En alçak noktası Hazar Denizi 28 metre, en yüksek noktası Elbrus Dağları 5,633 metre.

Doğal Kaynakları: Doğal gaz, kömür, mineraller, kereste.

Tarım Arazisi: 1.300.000 km²

Arazi Kullanımı: Tarıma uygun topraklar %8, otlaklar %4, ormanlık arazi %46 ve diğer araziler % 42'dir. Sulanan arazi ise 40,0000 km²'dir.

Uçuş Süresi: 3 saat

Saat Farkı: 1 saat ileri.

İklim - Sıcaklık : Ülkede karasal iklim hakimdir. Avrupa sınırında nemli kıtasal iklim, Sibiry'a'da subarktik, kuzey kutbuna doğru tundra, kışlar Karadeniz boyunca soğuk, Sibiry'a'da dondurucu, yazlar steplerle Arktik kıyılarına nazaran daha ılımandır. Rusya'nın kuzeyinde yer alan Sibiry Bölgesinde yılın büyük bölümünde aşırı soğuklar hakimdir. Kuzey bölgeler buzlarla kaplıdır. Kışları oldukça soğuk, yazları sıcak olur. Yaz ortalama sıcaklığı 17- 22 derece, Kış Ortalama Sıcaklığı -10 ila -15 derecedir.

Geniş bir kara sahasına sahip olması nedeniyle Rusya Federasyonu'nda çok çeşitli iklim özelliklerine rastlanmaktadır.

Rusya Federasyonu topraklarının dörtte üçü düz ovalıktır. Orta Sibiry ve Uzak Doğuda sıradağlar bulunmaktadır. Doğu Avrupa düzlüğü Urallar'a, Batı Sibiry düzlüğü Altay Dağları'na kadar devam etmekte, Hazar kıyılarında ise çoğu yerde yükseklik oranı deniz seviyesinin altında seyretmektedir. İklimin çoğu yerde ya çok soğuk ya da çok kuru olması, tarım için uygun ortam oluşturmamaktadır.

Doğal Afetler: Sibiry'a'da buzlanmalar, Kuril adalarında yanardağlar, Kamçatka Yarımadasında Deprem ve yanardağlar.

Önemli Kentler: Moskova, St.Petersburg, Nijniy Novgorod, Yekaterinaburg, Novoibirsk, Kazan, Samara. Ülkede şehirleşme oldukça yüksektir.

1.3. Siyasi Özellikler

Ülke Adı: Rusya Federasyonu

Yerel Tam Adı: Rossiyskaya Federatsiya

Yerel Kısa Adı: Rossiya

Eski Adı: Rusya İmparatorluğu, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti

Bağımsızlık Tarihi: 26 Aralık 1991-12 Temmuz 1990

Başkent: Moskova

Devlet başkanı: Vladimir Putin

Başbakan: Mikhail Fradkov

Konuşulan Dil: Resmi dil Rusça

Yönetim Biçimi: Başkanlık Tipi Cumhuriyet – Federasyon

İdari Yapı: 7 federal bölge altında 89 idari birim (21 cumhuriyet, 49 idari bölge, 6 vilayet, 11 otonom bölge ve 2 şehir idaresi)

Anayasa: 12 Aralık 1993

Üyesi Olduğu Kuruluşlar: APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu), ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü), BIS (Uluslar arası İmar Bankası), BSEC (Karadeniz Ekonomik İşbirliği), CBSS (Batlık Ülkeleri konseyi), CCC (Gümrük İşbirliği Konseyi), CE (Avrupa Konseyi), CERN (Avrupa Nükleer Araştırma Teşkilatı), CIS (Bağımsız Devletler Topluluğu), EAPC (Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi), EBRD (Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası), ECE (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu), ESCAP (Asya ve Pasifikler Ekonomik ve Sosyal Komisyonu), G-8, IAEA (Uluslar arası Atom Enerjisi Ajansı), IBRD (Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası) ve diğerleri.

Resmi Tatil Günleri: Rusya Federasyon’unda, resmi tatil günleri cumartesi ve pazara denk gelirse, bir sonraki iş günü tatil olmaktadır.

- 1-2 Ocak : Yeni Yıl
- 7 Ocak : Ortadoks Yeni Yılı
- 8 Mart : Uluslararası Kadınlar Günü
- 1-2 Mayıs : İşçi ve İlkbahar Bayramı
- 9 Mayıs : Zafer Bayramı
- 12 Haziran : Bağımsızlık Günü
- 7 Kasım : Milli Uzlaşma Günü
- 12 Aralık : Anayasa Bayramı

1.3.1. Rus İç Politikası

Rusya Federasyonu 1991 tarihinde Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte bağımsız bir ülke olarak kurulmuştur. Önceleri yönetim kademesinde yaşanan görüş ayrılıkları ve yeni bir oluşumun zorlukları nedeniyle sıkıntılar yaşanmışsa da, 1993 yılında devlet başkanı Boris Yeltsin askeri kuvvet kullanarak parlamentonun dağıtılmasını ve yeni seçimlere gidilmesini sağlamıştır. 1993 yılında referandumla anayasanın kabul edilmesi ve ardından 12 Aralık 1993’de yapılan seçimlerle yeni parlamentonun kurulması ile Rus siyasetinde istikrar sağlanmaya başlamıştır.³

Rusya’da 1993 tarihli Anayasa’ya göre dört yıllık süre için seçilen ve atanan bir meclis (başbakanı yasama organı tarafından onaylanmış olmalıdır) yardımıyla, devlet başkanı ülkeyi yönetmektedir.

Rusya, cumhuriyet ile yönetilmektedir. Demokratik bir ülkedir ve federatif bir kanun devletidir. Devlet başkanının yürütmeye önemli bir ağırlığı vardır. Meclisin onayı olmadan kanun hükmünde kararname çıkartabilen Devlet başkanı belli şartlar altında Duma (Devlet Konseyi)’yi dağıtma yetkisine de sahiptir.

³ Rusya Ülke Bülteni, DEİK, Ekim, 2005

Rusya'da yasama yetkisi 628 sandalyeden oluşan iki meclisli parlamentoya aittir. Duma adı verilen alt kanat Devlet Konseyi dört yıllık bir dönem için seçilen 450 sandalyeden oluşmaktadır. Üst kanat Federasyon Konseyi'nin ise 178 sandalyesi bulunmaktadır.

Yasama, yürütme ve yargı dallarıyla, karmaşık bir hükümet yapısı vardır. Yasama kolu içinde iki yıl için seçilen Rusya Federasyonu Parlamentosu, 21 Cumhuriyetin Parlamentoları ve Kraylar, Oblast, Okrup, Rayon, kent ve kasabalarda yerleşmiş yerel temsilcilerin kurullarından oluşmaktadır. Duma Meclisi adaylarının üçte biri parti listelerinden, üçte ikisi de basit çoğunluk oyuyla seçilir.

Rusya'da 2000 ve 2004 yıllarında olmak üzere yapılan son iki başkanlık seçimini Vladimir Putin kazanmıştır. Rus siyasetinde Birleşik Rusya partisinin büyük ağırlığı bulunmaktadır. Bunun dışında Duma'da temsil edilen partiler arasında, Liberal Demokrat Parti, Komünist Parti ve milliyetçi Rodina bloğu sayılabilir.

Rusya'daki Başkanlık sisteminin ve idari yapının bir özelliği olarak, devlet başkanı asla yapılması gerekenlerin yapılmamasından sorumlu değildir. Sorumlular ya Başbakan ya o işten sorumlu bakan yada bürokratlardır. Başarılar ise devlet başkanının başarısı kabul edilir.

Rusya hükümetinde, yürütme de tıpkı yasama dalı gibi birçok düzeydedir. Hükümetin tüm bürokratik örgütü ekonominin farklı sektörlerinin veya sanayi alanındaki belli faaliyet konularının düzenlenmesinden sorumludur. Çok sayıda bakanlık ve devlet kurumlarından beklenen, ekonomik faaliyetlerle ilgilenmek, yatırım, üretim, finans işlerini denetlemek, devlet kararları ve programlarını çıkarmak, bütçedeki mali kaynakları paylaşmaktır.⁴

Rusya Federasyonu, 89 idari birimden oluşmaktadır. Federasyonu oluşturan topraklar arasında 21 cumhuriyet, 49 oblast (bölge), 6 eyalet, 1 özerk oblast, 10 özerk okrug (mıntıka) ve özel yönetim statüsüne sahip iki şehir (Moskova ve St Petersburg) vardır. Tüm idari birimler devlet ve federal kurumlar nezdinde eşit haklara sahip olup, her biri Federasyon Konseyi'nde eşit sayıda vekille temsil edilmektedir.⁵

1.3.2. Rus Dış Politikası

SSCB'nin çöküşü ile kısa bir süre boşlukta kalan Rusya Federasyonu, Nisan 1993 tarihinde ilan edilen **Yakın Çevre Doktrini** ile tekrar eski etkinliğini koruma girişimlerine başlamıştır. Temelde siyasi ve güvenlik amaçlarının öne çıktığı ve bu amaçların gerçekleştirilmesinde askeri araçların kullanıldığı doktrinde, Rus dış politikasında geleneksel egemenliğe sahip askeri çevrelerin ve sert politika yanlısı dışişleri çevrelerinin anlayışı hakimdi.

Zamanla geleneksel anlayışa karşılık ekonomik çıkarlarını öne çıkararak ve daha ılımlı ve faydacı bir dış politika anlayışının kendi çıkarları için daha yararlı olacağı inancını paylaşan enerji çevrelerinin dış politikada etkin olma girişimi gündeme gelmiştir.

⁴ <http://foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/Rapor.htm> (02.06.2006)

⁵ <http://uluslararasıegitim.com/ulkeler/rus/yasam/tarih.asp> (02.06.2006)

Putin'in gelişi ile birlikte Rus dış politikası yeni bir anlam kazanmış ve araç değişikliğini de beraberinde getirmiştir. 10 Ocak 2000 tarihinde Putin'in onayladığı yeni **Ulusal Güvenlik Doktrini** ve 10 Temmuz 2000'de açıklanan **Dış Politika Doktrini** ile yeni politikalar ortaya konmuştur. Yeni doktrinlerde, ekonomik çıkar ve araçların dış politikada temel öncelikler ve araçlar olacağı açıkça ifade edilmiştir. Yeni politika 1999 yılına kadar Rus dış politikası karar verme sürecinde temel etken rolünü oynayan askeri çevrelerin gücünün giderek azaldığının da bir göstergesidir. Aynı zamanda Rus enerji sektörü bu yeni politikayla birlikte önemli bir üstünlük sağlamıştır. Dünyanın en önemli enerji rezervlerinden birine sahip olan Rusya'nın dış politikasında enerji unsuru etkin bir stratejik araç olarak yeni yüzyılda öne çıkmıştır.⁶

Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Doktrini 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Rusya Federasyonu'na uluslar arası toplumun içinden bakılmaktadır, ikinci bölümde; Rusya Federasyonu'nun ulusal çıkarlarına değinilmekte, üçüncü bölümde Rusya Federasyonu'na yönelik ulusal güvenlik tehditleri açıklanmaktadır. Dördüncü ve son bölümde ise; Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliğinin sağlanması üzerinde durulmaktadır. Doktrinde etnik yapının çok çeşitli olduğu kabul edilmektedir. Dünya ekonomisinden geri kalındığı açıkça belirtilmektedir. Bunun giderilmesi için tedbirlere yer verilmiştir.⁷

Rusya Federasyonunun "Dış Politika Doktrini" ise beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; genel prensiplere yer verilmiştir. İkinci bölüm; modern dünya ve Rusya Federasyonu'nun dış politikası başlığını taşımaktadır. Üçüncü bölümde; küresel sorunların çözümünde Rusya Federasyonu'nun öncelikleri ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde; bölgesel önceliklere değinilmektedir. Beşinci bölümde; Rusya Federasyonu'nun dış politikasının şekillenmesi ve hazırlanması üzerinde durulmaktadır.

Ekonomideki hızlı büyüme ve bunu takiben iç politikanın sağlamaştırılması; Rusya'nın uluslar arası durumu üzerinde nihai etkilerini göstermiştir. Devletin daha girişken ve dinamik bir dış politika izlemesi, Rusya'nın ulusal çıkarlarına uygun olarak dünya işleri seyrinde de gerçek etkisini göstermiştir.⁸

Aynı zamanda; sosyal ve ekonomik gelişmenin, demokrasinin ve sivil toplumun ilerlemesi, halkın refahının artması, Rusya'nın devlet yapısının sağlamaştırılması, ülkenin güvenliğini sağlama ve iç gelişme hacminin artışı için en elverişli durumların oluşturulması, bütün dış politika faaliyetlerinin temel noktasını oluşturmaktaydı.

1993' den sonra Rus dış politikası daha netleşmiştir. 1993 yılında yürürlüğe giren doktrin ile karşılaştırıldığında askeri yapılanmanın sivil otoriteye bağlı olduğunun öngörülmesi ve stratejik nükleer silahların daha çok öne çıkarılmış olması dikkat çekmektedir. 1993 doktrinde tam bunun tersidir. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Rus siyasal hayatında

⁶ <http://turksam.org/tr/yazilar.asp> (02.06.2006)

⁷ O. Metin Öztürk, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Asam Yayınları, Ankara, 2000, <http://www.kho.edu.tr/kutuphane/kitap/ozetler/00079ozet.htm> (02.06.2006)

⁸ http://turkey.mid.tu./rus-vnp_t.html (02.06.2006)

Atlantikçiler (Batıcılar) ve Avrasyacılar (Eski Sovyetçiler) şeklinde iki eğilim ortaya çıkmıştır. Bu eğilimlerden; ağırlığın "Avrasyacılar" da olduğu görülmektedir.⁹

Bugün gelinen durumda Rusya'nın Soğuk Savaş döneminde kıyasıya mücadele ettiği Batıyla eski düşmanlığını unutarak yeni bir işbirliğine girdiği düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Ancak bu durumun ne kadar gerçekçi ve kalıcı olabileceği Rusya tarihini ve bu tarih içerisinde ortaya çıkan düşünce akımlarını ve onların etkinliğini bilenler için şüpheyle karşılanmak durumundadır. Avrasyacılık hala Rusya'nın en çok tartışılan düşünce akımlarından birisidir.¹⁰

SSCB'nin dağılmasından sonra günümüze kadar olan süreçte Rusya'nın iç ve dış politikada ideolojiye dayalı yaklaşımı aşama aşama ortadan kalkmıştır. Küresel dünyanın şartlarına ayak uydurmaya çalışan Rusya'nın dış politikası için en önemli mesele ABD'nin oluşturduğu tek düzenli hegemonyaya son vermek ve Rusya'nın ulusal çıkarlarının korunduğu çok kutuplu bir uluslararası sistem oluşturmaktır.¹¹

Bu strateji etrafında şekillenen Rus dış politikasının ana yönelimi ise, eski müttefikleri olan Çin, Hindistan, İran ve Kuzey Kore ile olan ilişkilerini sağlamlaştırma ve komşuları ile ekonomiden güvenliğe kadar tüm sorunlarını kendi ulusal çıkarları çerçevesinde çözmektir. Bu ise Rus dış politikasında Avrasyacılık ve Batıcılığın bir karmasıdır. Avrasyacıların gerçekliği ise mekan ve tarih üzerine kurulmuştur. Avrasyacılar için mekan özelde Rusya genelde ise tüm Avrasyalı ülkelerin aidiyetlerini belirleyen ve bir gerçekliktir.

Rusya – ABD arası sıcak ilişkiler son dönemde de hızla devam etmektedir. İki ülke arasında öncelikli konuyu ise Avrasya coğrafyasındaki nüfuz yarışı oluşturmaktadır. Tam da Rusya'nın etkinliğini artırmak istediği bir noktada ABD'nin aldığı yeni pozisyon çıkar çatışmalarına yol açmaktadır. ABD, Avrasya enerji alanında artan bir yere sahip hale gelmektedir. Her şeye rağmen iki ülke arası ilişkiler ılımlı seyrinde devam etmektedir.

Rusya – AB arası ilişkilerin ağırlık noktasını ticari ilişkiler ve özellikle de Rusya'nın Avrupa'ya olan petrol ve doğalgaz ihracatı oluşturmaktadır. Rusya Avrupa ile gerek ekonomik bağımlılık hasebiyle gerekse de kültürel ve jeopolitik sebeplerden ötürü ile artan oranda yakınlaşmaktadır. Söz konusu ilişkiler halen 1994 yılında imzalanan ve 2007'ye kadar sürecek olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir.

Rusya, Çin ve diğer Asya-pasifik ülkeleriyle de işbirliğinin artırılması için de ayrıca temaslarda bulunmaktadır.

Rusya'nın Ortadoğu politikası 1990'dan başlayarak Putin dönemine kadar önemli değişiklikler geçirmiştir. Rusya'nın öncelikli ilgilendiği ülkeler Türkiye ve İran idi. Türkiye, Amerika'nın ortağı olarak Kafkaslar ve Orta Asya'da 1990'ların sonuna kadar hem rakip hem

⁹O. Metin Öztürk, Rusya Federasyonu Askeri Doktrini, Asam Yayınları, Ankara 2000, <http://www.kho.edu.tr/kutuphane/kitap/ozetler/00079ozet.htm> (02.06.2006)

¹⁰ Orhan Gazigil, "Rusya'da Avrasyacılık Düşüncesi ve Yeni Alternatif Arayışları" Avrasya Etüdüleri Dergisi, Yıl:12, Sayı: 27-28, 2005, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=26> (02.06.2006)

¹¹ <http://www.tusam.net> (02.06.2006)

de işbirliği yapılacak bir ülke olarak görülmüştür. İran'a olan ilginin sebebi ise İran Körfezi kaynaklıydı.

Dış politikada ekonomi ve onun bir parçası olan enerji üzerinden ilişkilerini geliştirme stratejisi Rusya'da 2000 yılından itibaren diğer dış politika araçları arasında öne çıkmıştır.

Rusya'nın dış ilişkilerinde Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri önceliğe sahiptir. Başkan Putin yaptığı konuşmalarda bunu sık sık dile getirmektedir. Son dönemde yaşanan gelişmeler bölge ülkelerinin temelde Rusya ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine sıcak baktıklarını, ancak siyasi yakınlaşma konusunda temkinli davrandıklarını göstermektedir.

11 Eylül'den sonra Başkan Putin, iç politikada önemli riskler olarak terörizme karşı savaşta ABD'ye tam destek vermiş ve Rus dış politikasını Batı ile Avrasyacılık arasında bir eksene oturtmaya çalışmıştır. Özellikle ABD'nin Afganistan operasyonları sonrasında Rusya'nın dış politika ve milli güvenlik konseptlerinde önemli bir yer tutan "Yakın Çevre" politikası terk edilerek Orta Asya ülkelerinde askeri üsler temin edinilmeye başlanmıştır. Rusya'nın uluslar arası teröre karşı işbirliği gerekçesi ile ABD'ye verdiği destek de bu nedenle anlamını yitirmiştir. Zira Rusya bu desteği verirken desteğin "terörist" olarak nitelendirdiği Çeçenleri de kapsayacağını, ya da en azından Batılı müttefiklerin kendi Çeçenistan politikasına karışmayacağını ümit etmişti. Orta Asya'dan sonra Güney Kafkasya'ya yerleşecek olan bir ABD, Rusya için önemli bir tehdit unsuru oluşturacaktır.¹²

Uluslar arası terörle mücadele konusu Rusya'nın doğrudan katılımıyla sürmektedir. Ayrıca son yıllarda Rusya dikkatini uzay boşluğunun askeri amaçlarda kullanılmasının kabul edilmemesi, kitle imha silahlarının yayılması ve teröristlerin eline düşmesi sorunları üzerinde toplayarak silahsızlanma yönündeki gayretlerini sürdürmektedir.

Rusya merkezli Avrasyacılık akımıyla en azından coğrafik olarak çakışıyor olması sebebiyle Büyük Ortadoğu Projesine Rusya karşı çıkmaktadır. Diğer yandan Rusya, kendi yanlarına kadar uzanan ve enerji gibi hayati konularda inisiyatifin ABD'ye geçebileceği ihtimaliyle projeyi desteklememelidir.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin bir süre önce Başkanlık idaresinin başında bulunan ve Petersburg'dan eski çalışma arkadaşı Dimitri Medvedev'i Başbakan yardımcısı tayin ederek, "Milli Projeler" in gerçekleştirilmesi görevini vermiştir. Ulusal projeler ülke çapında yıllardan beri ciddi sorun oluşturan ve herkesi yakından ilgilendiren, ama hiçbir iktidarın da çözemediği modern eğitim, kaliteli ve herkesin yararlanabileceği sağlık hizmetleri, ucuz konut üretimi ve tarımın geliştirilmesi konularını kapsamaktadır. Bu sektörlerin geliştirilmesi için 2006 bütçesinde 6 milyar dolar ayrılmıştır.¹³

¹² www.turkey.mid.ru/bas22_t.html (02.06.2006)

¹³ Ihsan Çomak, "Rusya'nın Sorunları, Rusya'nın Çözümleri", <http://www.stratejigundem.com> (02.06.2006)

İKİNCİ BÖLÜM GENEL EKONOMİK DURUM

2.1. Genel Değerlendirme

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan Rusya'da, uzunca bir süredir merkezi planlamayla yürütülen ekonominin Pazar ekonomisine dönüştürülebilmesi için makro ekonomik istikrar sağlanmaya çalışıldı ve bunun için de ekonomik reform programları hazırlandı. Bu program ve hedefler kapsamlı bir özelleştirme programı ile desteklenmeye çalışılmıştır. Özelleştirme ile kamunun elindeki mal varlığının mümkün olduğu kadar hızlı bir sürede ve şekilde özel sektöre devri amaçlanmıştır. Özelleştirmede 1995 sonrasında farklı bir yöntem izlenmeye başlanmıştır. Bu dönemde hükümet, borçlanma karşılığı elindeki büyük devlet kuruluşlarının hisselerini mali gruplara devretmiştir. Böylece özelleştirme konusu devlet kuruluşlarının mülkiyeti, mali gücü yüksek grupların eline geçmiştir. Mali ve endüstriyel grupların ülke ekonomisindeki etkinlikleri de böylece artmıştır.

Rusya'daki ekonomik sorunlar 1998 Krizi ile birlikte fazlasıyla açığa çıkmıştır. 17 Ağustos 1998'de hükümet dış borç geri ödemelerinde moratoryum ilan etmiştir.¹⁴ Bu moratoryum büyük ölçekli devalüasyonla birleşmiş ve Rus ekonomik sistemi iyice zarar görmüştür. Bu kriz iç ve dış risklerden kaynaklanmıştır. Dış etkenler arasında Asya ülkelerinde oluşan mali kriz ile dünya enerji fiyatlarındaki düşüşler yer almaktadır. İç riskler ise kısa vadeli borçların artması, ödemeler dengesindeki açık ve üretimin istenilen düzeyde artırılamamasıdır.

Rusya'da cari işlemler açığı enflasyonun başlıca nedenidir. Bu ülkede bazı ürünlerin fiyatlarına yapılan zamlar ve maaş artışları enflasyon oranlarını etkilemektedir. Ülkeye sıcak para girişinin devam etmesi, yıllık enflasyon oranının iki haneli rakamlarda olması ve doların euro karşısında değer kaybetmesi gibi nedenler Rus para birimi olan rublenin dolar karşısında değer kazanmasını sağlamaktadır.

Tablo 1: Temel Ekonomik Göstergeler

Göstergeler	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH (milyar \$)	259.7	306.6	345.1	430.1	582.3
GSYİH (büyüme %)	10.5	5.1	4.7	7.3	7.1
Sınai Üretim (büyüme %)	11.9	4.9	3.7	7.0	6.1
TÜFE (%)	20.8	21.5	15.8	13.7	10.9

¹⁴ www.deik.org.tr (12.05.2006)

İhracat (milyar %)	105.0	101.9	107.3	135.9	183.5
İthalat (milyar %)	44.9	53.8	61.0	76.1	96.3
Döviz Rezervleri (milyar %)	24.3	32.5	44.1	73.2	120.8
Cari Denge (milyar %)	+46.8	+33.8	+29.1	+35.4	+60.1
Toplam Dış Borç (milyar \$)	160.0	152.5	147.5	167.6	172.3

Kaynak: The Economist Intelligence Unit

Rusya'da piyasa ekonomisine geçiş süreci yaklaşık olarak 1992 yılında başlamış, bu süreçle birlikte fiyatlar serbest bırakılmıştır. Fiyatların serbest bırakılmasının nedeni; piyasalarda arz-talep dengesini ve kaynak tahsisini sağlama fonksiyonunu yerine getirmektir.

Rusya'da uygulanan politikalar vasıtasıyla; makro ekonomik dengenin tesisi, düşük ve öngörülebilir enflasyon, güvenilir para birimi, makul faiz oranları, finanse edilebilir bütçe açığı ve artan fakat karşılanabilir talep hedeflenmiştir.

Rusya, sermaye kaçışını ve 98 krizi sonrası ulusal para üzerinde oluşan baskıyı kontrol altına alabilmek için sınırlarından geçecek döviz hareketleri üzerine kısıtlamalar koymuştur. Koyulan bu kısıtlamalar belli bir derecede uygulanmaktadır. Ve uygulamayla Rusya Merkez Bankası'nın kur ve faiz üzerinde daha etkili olması amaçlanmıştır.

Petrol fiyatlarıyla ülkeye giren döviz, zaman zaman merkez bankası tarafından satın alınmakta ve karşılığında piyasaya ruble sürülerek parasal tabanın genişlemesi sağlanmıştır.

Fakat uygulanan politikalar bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Bu olumsuz sonuçlar;

- Yüksek enflasyon,
- Üretim düşüşü,
- Talepte daralma,
- Tasarrufta düşüş,
- Yatırım oranlarında düşüş,
- Halk içinde önemi oranda gelir ve refah düzeyi farkı ve
- Yüksek İşsizliktir.

Bunların dışında piyasa mekanizmasının işlemesine rağmen etkin vergi sistemi kurulamamış ve bankacılık sistemi yeterince gelişmemiştir. Ticari bankacılık asıl olarak 1980'li yılların sonunda şekillenmiştir. 1990'lı yıllarda enflasyonist dönemde bankacılık

kazançlı hale gelmiş, bankalar bankacılık görevleri dışındaki faaliyetlerden ciddi miktarlarda kazançlar elde etmişlerdir. Ve bankalar özelleştirme ile de büyük işletmelerin hisselerine sahip olabilmişlerdir.

98 Krizi sonrası yaşanan olumsuzlukları giderebilmek için vergi oranlarında değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikle mümkün olan en yüksek seviyede gelirin beyan edilmesi ve toplanması da hedeflenmiştir.

Günümüzde Rus Ekonomisi petrol, doğalgaz ve madenlere bağımlıdır ve büyüme ağırlıklı olarak bu sektörlerde gelişmektedir. Petrol ve doğalgaz ihracatına olan bağımlılık nedeniyle dünya piyasalarındaki değişimler ve dalgalanmalar Rus ekonomisini oldukça etkilemektedir. Uluslar arası piyasalarda petrolün ve doğalgazın fiyatı yükseldikçe ekonomideki büyüme hızlanmakta, fiyat düşüşlerinde ise ekonomi küçülmekte ve daralmaktadır.

Rusya sahip olduğu doğal kaynaklar açısından dünya enerji piyasasının önemli ülkelerinden biri durumundadır. Dünyanın en büyük doğalgaz rezervine sahip olan bu ülke kömür bakımından dünyada üçüncü, petrolde ise ilk onda yer almaktadır.

Tablo 2: Enerji Sektörü Verileri

	1997	1998	1999	2000
Ham Petrol*	297	294	295	313
Petrol Ürünleri*	177	164	169	154.1
Doğal Gaz (m³)	571	591	591	555
Kömür	245	232	249	258
Elektrik (Milyar Kwh)	834	826	845	876

Kaynak: T.C Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği *Milyon Ton

*****Rusya'da Yabancı Yatırımlar:** Rusya'nın büyüklüğü ve ekonomi potansiyeli dikkate alındığında yabancı yatırım miktarının ciddi seviyelerde olmadığı görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak da zaman zaman içinde bulunulan istikrarsızlık gösterilmiştir.

Tablo 3: 2001 Yılı Toplam Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)

Ülke	Doğrudan Yatırım	Portföy Yatırımı	Diğer Yatırımlar	Toplam	%
ABD	5.486	92	1.452	7.030	22
Almanya	1.255	25	5.249	6.529	20,4
G.Kıbrıs	3.224	135	871	4.230	13,2
Fransa	256	5	3.092	3.353	10,5
İngiltere	982	36	1.257	2.275	7,1
İtalya	161	-	1.591	1.752	5,5
Hollanda	1.152	17	267	1.436	4,5
İsveç	610	2	127	739	2,3
İsviçre	225	38	187	450	1,4
Japonya	215	-	157	372	1,1
TOPLAM	16.125	507	15.373	32.005	100

Kaynak: T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

2.2. DIŞ TİCARET

1993-2000 yılları arasında Rusya Federasyonu'nun dış ticaretine ilişkin tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4: Yıllar İtibariyle Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

Bavul ticareti ve BDT dahil	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	59.6	68.1	81.3	88.4	87.9	74	74.7	105,2
İthalat	44.3	50.5	60.9	61.5	67.6	59	41	44,2
Hacim	103.9	118.6	142.2	149.9	155.5	133	115.7	149,4
Denge	15.3	17.6	20.4	26.9	20.3	15	33.7	61

Kaynak: T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

1998 yılında görülen kriz neticesinde Rusya Federasyonu'nun 1998 yılındaki ihracatı, 1997 yılına göre %15,8 oranında azalarak 74 milyar \$, ithalatı ise bir önceki yıla göre %12,7 oranında azalarak 59 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir.

1999 yılı ihracatı, bir önceki yıla göre %0,4 oranında artarak 74.7 milyar \$, ithalatı ise %30,5 oranında azalarak 41 milyar \$ olmuştur.

2000 yılı ihracatı ise 1999 yılına göre %40,8 oranında artarak 105,2 milyar\$, ithalatı ise %7,8 oranında artarak 44,2milyar \$ olarak gerçekleşmiştir.

2000 yılı dış ticaret değerleri dikkate alındığında, belli başlı ticari ortakları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.¹⁵

Tablo 5: Rusya Federasyonu'nun Dış Ticaretinin Sektörel Dağılımı

MADDE	İhracat(milyon dolar)		İthalat(milyon dolar)	
	2002	2003	2002	2003
Yiyecek Mad. ve tarım hammaddeleri (tekstil hariç)	2.177	2.689	9.832	11.304
Mineral Maddeler	56.589	73.493	1.669	2.084
Yakıt ve enerji ürünleri	56.006	72.769	1.001	1.285
Kimya ürünleri, kauçuk	6.781	8.388	7.326	9.126
Deri, kürk maddeleri ve hammaddeleri	187	232	172	186
Kereste ve kağıt ürünleri	4.692	5.355	1.761	2.216
Tekstil, tekstil maddeleri ve kundura	654	670	1.904	2.173
Kıymetli taş, kıymetli madenler ve ürünleri	4.757	5.191	40	69
Maden ve ürünleri	14.347	17.387	2.597	3.620
Makine, ekipman ve otomotiv	9.179	10.778	15.213	19.558
Diğer ürünler	1.427	1.709	1.683	2.030
TOPLAM (milyon dolar)	100.790	125.891	42.197	52.365

Kaynak: www.igeme.org.tr

¹⁵ Rusya Federasyonu Dış Ticareti, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi-İGEME, <http://www.igeme.org.tr> (12.05.2006)

Tablo 6: Rusya Federasyonu Dış Ticaretinde İlk On Ülke (2000) - (Bavul Ticareti Hariç) İhracat İthalat

	Ülkeler	Milyon \$	%	Ülkeler	Milyon \$	%
1	Almanya	9.212	8,9	Almanya	3.885	11,5
2	Beyaz Rusya	5.535	5,4	Beyaz Rusya	3.764	11,1
3	Çin	5.207	5	Ukrayna	3.636	10,8
4	Ukrayna	5.012	4,9	ABD	2.686	7,9
5	ABD	4.627	4,5	Kazakistan	2.187	6,5
6	İngiltere	4.507	4,4	İtalya	1.207	3,6
7	Polonya	4.451	4,3	Fransa	1.179	3,5
8	Hollanda	4.330	4,2	Finlandiya	957	2,8
9	İsviçre	3.845	3,7	Çin	946	2,8
10	Virgin Adl,	3.311	3,2	İngiltere	840	2,5
	GENEL TOPLAM	102.830	48,5		33.769	63

Kaynak: T.C Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

İhracatta Almanya 9,2 milyar \$ ile birinci sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla 5,5 milyar \$ ile Beyaz Rusya, 5,2 milyar \$ ile Çin, 5 milyar \$ ile Ukrayna, 4,6 milyar \$ ile A.B.D, 4,5 milyar \$ ile İngiltere ve 4,4 milyar \$ ile Polonya izlemektedir.

İthalatta ise Almanya 3,8 milyar \$ ile ihracatta olduğu gibi yine birinci sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla 3,7 milyar \$ ile Beyaz Rusya, 3,6 milyar \$ ile Ukrayna, 2,6 milyar \$ ile A.B.D, 2,1 milyar \$ ile Kazakistan, 1,2 milyar \$ ile İtalya izlemektedir.¹⁶

1990 yılında Rusya'nın ihracatının %70'i diğer Sovyet Cumhuriyetlerine yönelikti. İthalatın ise %47'si bu Cumhuriyetlerden gerçekleştirilmekteydi. Batı ile ticaret sınırlı olup, sözkonusu ticaret şekli imalat sanayi mallarının, hammaddeler ile takasına dayanmaktaydı. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle temelden değişmiştir. İşletmeler arasındaki ödeme problemleri, ruble bölgesinin ortadan kaldırılarak ticarete serbest dövizge geçilmesi, BDT ülkeleri arasındaki ticareti olumsuz yönde etkilemiştir. BDT dışı ülkelerle olan ticaret artmıştır. 2000 yılında BDT ülkelerinin, Rusya Federasyonu'nun toplam ticaret hacmi içindeki payı %18,6 iken, BDT dışı ülkelerin payı %81,4'tür.

Rusya Federasyonu'nun 1999 yılı ihracatı 74,7 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılı ihracatı ise bir önceki yıla göre %40,8 oranında artarak 105,2 milyar \$ olmuştur. İhracattaki bu artış petrol, gaz ve metal fiyatlarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Mevcut durum, Rusya'nın ihracat performansının arttığını veya ihracattaki mal kompozisyonunda bir gelişme olduğunu göstermemektedir. Rusya Federasyonu ihracatı belli mal gruplarına dayalı olup, dış etkenlere bağımlı durumdadır.

¹⁶ Rusya'nın Dış Ticaret Büyüklüğü, Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/>

Rusya Federasyonu'nun 2003 yılındaki ihracatında ilk sırayı 2002 yılında olduğu gibi Almanya almaktadır. Bu ülke Rusya Federasyonu'nun ithalat politikasında da önemli partneri durumundadır. Yine Hollanda, İtalya, Çin, Beyaz Rusya, Ukrayna gibi ülkeler Rusya Federasyonu'nun en çok ihracat yaptığı ülkeler olarak sıralanırken, Beyaz Rusya, Ukrayna, Çin, ülkenin ithalatında ön plana çıkmaktadır. Türkiye, Rusya Federasyonu'nun dış ticaret hacminde 14'üncü, ithalatında 17'nci, ihracatında ise 9'uncu sırada yer almaktadır.¹⁷

Tablo 7: 1997-2000 Dönemine Ait Belli Başlı Ürünlerin, İhraç Miktar Ve Değerleri - (Bavul Ticareti Hariç) (Milyon Dolar)

	1997	1998	1999	2000
ÜRÜNÜN ADI	DEĞER	DEĞER	DEĞER	DEĞER
Kömür	823,7	626,4	453,6	1142,9
BDT dışı	697,5	491,2	349,7	951,9
BDT	126,2	135,1	103,9	191
Ham petrol	14772,5	10275,5	14088,6	25319
BDT dışı	13016,5	8790	12810,7	22959,1
BDT	1756	1485,5	1277,9	2359,6
Petrol ürünleri	7173,4	4246,1	4712,1	10769,3
BDT dışı	6759,6	3880,3	4364,6	10011,6
BDT	413,8	365,8	347,5	757,7
Doğal gaz	16419,4	13346,5	11351,9	16644,1
BDT dışı	10706,8	9023,9	-	-
BDT	5712,6	4322,6	-	-
Yuvarlak ağaç	1016,9	937,4	1202,2	1336,7
BDT dışı	1003,7	928,7	1194,2	1327,7
BDT	13,2	8,6	8	9,1
Kereste	653	543,4	628,4	735,6
BDT dışı	595,2	497,9	606,9	706,3
BDT	57,8	44,5	21,5	29,3
Kontrplak	211,9	229,9	234,5	221,1
BDT dışı	204,5	224,2	231,1	217,8
BDT	7,4	5,8	3,4	4,2

¹⁷ Rusya Dış Ticareti, Kobifinans, <http://www.kobifinans.com.tr/>

Kağıt hamuru	382,8	366,1	390,6	595,1
BDT dışı	362,8	348,1	364,3	575,4
BDT	20	18	26,3	19,8
Demirli metaller	6427,8	4763,8	4469,7	6654,9
BDT dışı	6082,1	4464,1	3885	6009,9
BDT	345,7	299,8	584,7	645
Pik demir	311,8	271,6	203,1	309,3
BDT dışı	297,9	255,7	185,5	287
BDT	13,9	15,9	17,5	22,3
Demir alaşımları	284,3	250,9	228,9	255,6
BDT dışı	273,6	239	215,3	238,9
BDT	10,7	11,9	13,6	16,7
Bakır	1124,1	912,4	907,3	1753,6
BDT dışı	1121,5	910,8	902,5	1736,6
BDT	2,6	1,6	4,9	17
Nikel	1495,2	1102	1118,5	1698,3
BDT dışı	1491,4	1100,5	1115,7	1690,7
BDT	3,8	1,5	2,8	7,6
Aluminyum	3795,3	3786,7	3603,9	4142
BDT dışı	3789	3779,6	3590,4	4122
BDT	6,3	7,1	13,5	19,7
Makineler ve ulaştırma ekipmanları	8548,6	7644,6	7847,1	9160,3
BDT dışı	5598,7	5760,5	5953,6	6825,1
BDT	2994,9	1884,1	1893,5	2335,2

Kaynak:T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Rusya ihracatının %52,8'ini enerji ve ham petrol, %18'ini metal, %8,9'unu makina ve teçhizat, %2,5'ini kereste ve kağıt oluşturmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun 1999 yılı ithalatı bir önceki yıla göre %30.5 oranında azalarak 41 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılı ithalatı ise 1999 yılı ithalatına göre %7,8 oranında artarak 44,2 milyar \$ olmuştur. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere, ithalat hacminde bir gelişme görülmemektedir. Hane gelirindeki iyileşmeye ve rublenin değerlenmesine rağmen,

ithalatta bir gelişme olmamıştır. Bu durum, halen ithal ikamesi etkisinin geçerli olduğunu ve tüketicinin yerli ürünler kullanmaya devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 8: Bavul Ticareti

Milyar \$		1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Bavul Ticareti	İhracat	0,8	1,3	1,5	1,8	1,1	1,4	2,3
	İthalat	11,9	14,4	16,1	14,7	13	10,1	10,5
	Hacim	12,7	15,7	17,6	16,5	14,1	11,5	12,8

Kaynak: T.C Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Bavul ticareti 1998 yılına kadar artan bir seyir izlerken, 1998 yılında bir önceki yıla göre %14.5 oranında azalarak 14.1 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında da bavul ticareti bir önceki yıla göre %18.4 oranında azalarak 11.5 milyar \$ olmuştur. 2000 yılında ise 1999 yılına göre bavul ticareti %11 oranında artarak 12.8 milyar \$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu kapsamda yapılan ithalat miktarı 10.5 milyar \$, ihracat ise 2.3 milyar \$'dır.

Tablo 9: 1999 Yılı Bavul Ticareti (Milyar Dolar)

	Hacim	İhracat	İthalat
BDT dışı ülkeler	8,5	-	8,5
BDT ülkeleri	3,0	1,4	1,6
Toplam	11,5	1,4	10,1
Artış Oranı(%)	-18,4	27,2	22,3

Kaynak: T.C Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Bavul ticareti kapsamında yapılan ihracatın tamamı BDT ülkelerine yönelik iken, ithalatın %73.9'u BDT dışı ülkelere yapılmıştır.

Diğer taraftan Rusya Federasyonu'nun;

- Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, ve Tacikistan ile gümrük birliği anlaşması,
- BDT ülkeleri ile serbest ticaret anlaşması, bulunmaktadır.
- Avrupa Birliği ile Şubat 1996'dan geçerli olmak üzere ortaklık ve işbirliği anlaşması vardır.
- Dünya Ticaret Örgütüne üyelik müzakereleri sürmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ

Türkiye-Rusya ilişkileri son dönemde deyim yerindeyse bir “balayı” dönemi yaşamaktadır. Tarafların ekonomi üzerinden gelişen ilişkileri uluslararası sistem ve egemenlik algılayışları ile desteklenmektedir. İlişkilerin bu düzeye gelmesinde iki devlet liderinin aralarında kurmaya çalıştığı dostluğun yanı sıra, ekonomik konuların da büyük rolü bulunmaktadır. Bu ekonomik ilişkilerin gelişmesi sonucu her iki tarafın da ilişkilerdeki yapay siyasi sorunları ortadan kaldırmakta kararlı oldukları gözlemlenmektedir. SSCB’nin dağılması sonrası ilişkiler bölgesel rekabet ve siyasi sorunlar nedeniyle donuk olarak devam ederken, ekonomi faktörü ilişkileri bu durumdan kurtaran faktör olmuş ve siyasi alanda da ortak paydalar bulunmaya başlanmıştır.

Bu çerçevede ekonomi alanında yapılan anlaşmalardan sonra “stratejik ortaklık” üzerine de çalışmalar yapılmaya başlanmış, Karadeniz’de ortak tatbikatların yapılması, Irak’ın yeniden yapılandırılmasında işbirliği yapılması, Türkiye’nin Şanghay İşbirliği Örgütü ile işbirliği söz konusu olmuş, Avrasya’da taraflar arasında işbirliği aracılığı ile kurulacak ortak iş alanları üzerinde bölgenin siyasi hayatında Türkiye’nin etkinliğinin artırılması hedeflenmiştir.

3.1. Türkiye-Rusya Federasyonu Siyasi İlişkileri

Tarih, kültür ve ortak coğrafyadan kaynaklanan Avrupa ve Asya özelliklerini paylaşan Türkiye ve Rusya’nın ilişkileri köklü bir geçmişe dayanmaktadır. 1492 yılında Rus Çarı III. Ivan’ın İstanbul’a diplomatik bir heyet gönderme yönündeki yazılı talebini iletmesi Türk-Rus diplomatik ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Türkiye SSCB’yi 1920 tarihinde tanıırken, SSCB Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükümeti’ni tanıyan ilk büyük güç olmuştur.

Türkiye, SSCB’nin dağılmasının ardından kurulan Rusya Federasyonu’nu 1992 yılında tanımış ve 25 Mayıs 1992 tarihinde “Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Antlaşma” imzalanmıştır. Soğuk Savaş döneminin ardından Rusya’nın çoğulcu demokrasiye ve pazar ekonomisine yönelmesi ile yeni bir zemine oturmuş ve yeni işbirliği imkan ve perspektifleri ortaya çıkmıştır. Her iki ülke ilişkilerin geliştirilmesi yönünde ortaya çıkan imkanları değerlendirerek, karşılıklı güven ve iyi komşuluk zeminini güçlendirmeye, işbirliği alanlarını çeşitlendirerek derinleştirmeye yönelik adımlar atmışlardır. Bu adımlar geçen zaman zarfında sonuçlarını vermiştir.¹⁸

Özellikle 2000 yılların başından itibaren Rusya-Türkiye ilişkilerinde ekonomi alanında işbirliğinin yanı sıra, siyasal ve güvenlik alanlarında da kontrollü gerginlik ve rekabet

¹⁸“Türkiye-Rusya Federasyonu Siyasi İlişkileri”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/GenelGorunum/Genel+Gorunum.htm (12.05.2006)

anlayışından işbirliğine geçiş süreci konusunda bazı somut adımlar atılmıştır. Bu bağlamda 16 Kasım 2001’de iki ülke dışişleri bakanlarının New York’ta imzaladıkları “Avrasya Eylem Planı” ile Avrasya coğrafyasında siyasi alanda ve terörizmle mücadele işbirliği ve ekonomik ortaklık konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Ayrıca, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinde en mesafeli tutum takınan resmi kurumlardan Rusya Genelkurmay Başkanı’nın Ocak 2002’de yaptığı Türkiye ziyaretinde bölgede istikrar için Rus-Türk işbirliği önerisi ile ilişkilerin güvenlik boyutuna yeni bir açılım getirmiştir. Bunun yanı sıra iki ülke arasında askeri eğitim Anlaşması imzalanması ve Türk ordusunun modernizasyonu çerçevesinde yapılan askeri helikopter ihalesine Rus şirketinin ilgisi de ikili ilişkilerin güvenlik boyutu bakımından anlamlıdır.¹⁹

Rusya-Türkiye ilişkilerinin yeni dönemde tarihsel rekabet yüküne dayanan ilişki anlayışından yavaş yavaş sıyrılarak çok boyutlu bir işbirliği sürecine girdiğini söylemek mümkündür. Başkan Putin’in Aralık 2004’deki Ankara ziyareti sırasında taraflar arasında derinleştirilmiş çok boyutlu işbirliği çerçeve anlaşmasının imzalanması da bunun en önemli göstergesi olarak görülebilir. Bu trendin 21. yüzyıldaki Rusya-Türkiye ilişkilerinin temel dinamiğini oluşturacağını bekleyebiliriz. Yeni dönem 21. yüzyılda küresel egemenlik mücadelesinin temel çatışma alanı olma niteliğini sürdüren Avrasya coğrafyasındaki ülkelerin bu süreçte kendi konumlarını yeniden değerlendirmesi sürecidir. Bu geniş coğrafyanın iki kilit ülkesi konumundaki Rusya ve Türkiye’nin karşılıklı ilişkileri ve stratejik tercihleri Avrasya’nın gelecekteki kaderinin belirlenmesinde en önemli gelişmelerden biri olacaktır.

Ancak üste belirttiğimiz iyimser tablo Türkiye-Rusya ilişkilerinde sorunların olmadığı anlamına gelmemektedir. Özellikle 1990’ların başından itibaren ciddi biçimde yayılan bölgesel etnik çatışmalar ve ayrılıkçılık dalgası Türk-Rus ilişkilerinin seyrini de zaman zaman etkilemiştir. Bu bağlamda Güney Kafkasya’daki ayrılıkçılık dalgası özellikle yaygın bilinen ismiyle Karabağ sorunu (aslında bu sorun Ermenistan’ın Azerbaycan’ın işgali sorunudur), Çeçen sorunu ve PKK sorunu benzeri sorunlar zaman zaman önem kazanmıştır.²⁰

Aslında Rusya’nın son dönemde dış politikasında ticaret ve ekonomi faktörünü ön plana çıkarması, Türkiye ile ilişkilerindeki bu siyasi sorunları arka plana itmesine neden olmuştur. Rusya’nın Türkiye’ye olan bakışının farklılaşmasında kuşkusuz ABD’nin de önemli bir rolü vardır. Dünya çapında bir güç olmaktan vazgeçmeyen Rusya, ABD’nin tek kutuplu dünya düzenine karşı çok-kutupluluğu savunmakta ve Türkiye’yi de bu süreçte bölgesel bir güç olarak değerlendirmektedir.²¹ Ayrıca Türkiye’nin son yıllarda dış politika alanında tercih ettiği bağımsız ve çok boyutlu işbirliği, ABD’ye olan dış politika bağımlılığını ortadan kaldırmakta, bu ise Rusya’nın bölgesel politikaları açısından olumlu karşılanmaktadır.

¹⁹ Nazim CAFERSOY, “21. Yüzyılda Türkiye - Rusya İlişkileri”, **Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM)**,15.03.2005

²⁰ Nazim CAFERSOY, “Türkiye-Rusya İlişkileri ve Separatizm Faktörü”, **Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM)**,13.02.2006

²¹ Tamina KİBAR, “Türkiye’nin Rusya İçin Önemi”, **Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM)**, 26.01.2005

Kısacası son dönemde Türk dış politikasındaki stratejik değişiklik ve Rusya'nın bölgesel çıkarları bu iki devletin bölgesel işbirliğini zorunlu kılmaktadır.²²

ABD'nin 'Genişletilmiş Karadeniz ve Hazar Havzası' bölgesinde terörle mücadele ve demokrasi söylemleriyle konuşlanmakta olması, her iki ülkeyi de rahatsız etmektedir. Bu nedenle, Soğuk Savaş'tan sonra yıllardır Rusya'ya karşı ABD'yle işbirliği yapmakta olan Türkiye'nin son dönemde bu sefer ABD'yi dengelemek için 'Genişletilmiş Karadeniz ve Hazar Havzası' coğrafyasında Rusya ile yakın pozisyonlar almaya başladığı görülmektedir. Bunun yansımalarını bir taraftan Rusya'nın Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci olarak katılması talebinde, diğer taraftan Türkiye'nin Karadeniz'de NATO varlığına karşı çıkıp Rusya'yla işbirliği içerisinde Karadeniz Görev Gücü (BlackSeafor) ve Karadeniz Uyumunu (BlackSea Harmony) projelerinin geliştirilmesinde izlenebilmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye-Rusya ilişkilerinin temelini küresel rekabetin ana merkezi olma vasfını 21. yüzyılda da sürdüreceği beklenen Avrasya'da karşılıklı çıkarlara dayalı çok boyutlu işbirliği hedefinin konulması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu işbirliğinin stratejik boyutu çok kutuplu uluslararası sistem noktasında düğümlenmektedir. İki ülke arasında bu anlamda geliştirilecek ilişkiler Rusya açısından, Türkiye'nin esas itibarıyla tarihsel rekabet ve ABD'nin müttefiki olmasından kaynaklanan, onu kesilmesi gereken rakip ülke imajının ortadan kalkmasına katkıda bulunacaktır. Rusya ile stratejik boyutta geliştirilecek ilişkiler, Türkiye'nin, stratejik tercihleri sadece ABD ve AB eksenine sıkışmış ülke konumundan kurtulmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte, stratejik açıdan Rusya, Türkiye için AB ya da ABD karşısında tek başına bir alternatif olacak konumda değildir. Öte yandan, uzun vadeli çıkarlar bakımından Rusya ile çatışma halinde olmayan ve işbirliğini geliştiren Türkiye'nin Kafkaslar ve Orta Asya'daki etkinliğini artırmada da avantaj sağlayabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Rusya'nın çok kutuplu sistem ve komşuları ile ekonomiden güvenliğe bir çok konuda sorunlarını çözme stratejisi, Türkiye'nin 2004 yılından itibaren dış politika anlayışı ile üst üste düşmektedir. Ayrıca Türkiye'nin AB üyeliği politikası ve Rusya'nın AB ile Ortak Pazar üzerinden ekonomik entegrasyon politikası her iki tarafın siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesi için faydalı olacaktır. AB'den üyelik için müzakere tarihi alan Türkiye, Rusya için cazibe merkezi haline gelmiştir. Rusya, Türkiye'nin AB'ye üye olacağı düşüncesinden hareket ederek kesin üyelik tarihine kadar ilişkileri geliştirmeye ve bu ilişkiler üzerinden AB ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Rusya ile ilişkileri gelişmiş AB üyesi Türkiye'nin, örgüt içinde AB-Rusya ekonomik entegrasyonunu destekleme ihtimali yüksektir.

Bu tür ekonomik, stratejik ve siyasi gerekçelerle iki ülke ilişkilerinde oluşan umut verici tabloya rağmen, ikili ilişkilerde hâlâ hassasiyet doğurabilecek unsurlar da yok değildir. Özellikle Türkiye'nin enerji sektöründe Rusya'ya bağımlılığının artmakta oluşu (Ocak-Haziran döneminde Türkiye petrol ürünleri ithalatının %38.8'ini, doğalgaz ithalatının ise

²² "Rusya-Türkiye İlişkileri ve ABD Faktörü", Türkiye Uluslararası Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi (TUSAM), 17.01.2005

%50'sini Rusya'dan gerçekleştirdi) gelecek açısından ciddi bir endişe kaynağı teşkil etmektedir.

3.2. Enerji Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri

Türkiye ile Rusya Federasyonu ilişkilerinin en önemli ayaklarından birisini enerji konusu oluşturmaktadır. İki ülke arasındaki enerji konusu iki temel başlık altında ele alınabilir. Bunlardan birincisi Türkiye'nin Rusya'dan doğal gaz ithalatı ve bunun ulaştığı boyutlar, diğer ise enerji ulaşım yollarıdır.

Türkiye yurt dışından doğal gaz teminine yönelik ilk anlaşmayı 18 Eylül 1984'te Sovyetler Birliği ile imzalamış ve 1987'den itibaren yılda 6 milyar m³ doğal gaz alımına başlamıştır. Batı hattı olarak da bilinen bu hatla Rus doğal gazı Rusya'dan çıktıktan sonra Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'ı geçerek Tekirdağ üzerinden Türkiye'ye ulaşmaktadır. 10 Aralık 1996'da Rusya ile ikinci doğal gaz alım anlaşması nakit alım olarak imzalanmıştır. 8 milyar m³/yıl gaz alımını öngören anlaşmanın 23 yıl yürürlükte kalması plânlanmıştır.

Rusya, Türk doğal gaz pazarını tek başına ele geçirmek için 1995'ten sonra üst düzeyde girişimler başlatmış ve lobicilik faaliyetleri sonrasında o günlerde tartışılan Türkmen gazı projesi yerine Rusya ile Mavi Akım olarak bilinen üçüncü doğal gaz anlaşması yapılmıştır.

Türkiye, tükettiği enerjinin yaklaşık %23'ünü doğal gazla karşılamaktadır. Elektrik tüketimimizde gazın payı ise %44 civarındadır. Türkiye, 2005 yılında yaklaşık 26 milyar metreküp gaz tüketmiş ve tükettiği gazın tamamını ithal etmiştir. Türkiye'nin doğalgaz ithal ettiği temel ülke Rusya'dır ve Türkiye Rusya'dan iki hattan doğalgaz alımı yapmaktadır. Son enerji krizinde de gündeme gelen Batı Hattı'ndan Türkiye yılda 13 milyar metreküp doğalgaz sağlamaktadır. Sadece konutta günlük 50 milyon metreküp gaz tüketimi olan Türkiye, bu hattan günde 43 milyon metreküp doğalgaz almaktadır. Bu rakam Türkiye'nin aldığı doğalgazın yüzde 45'ine denk geliyor. Rusya'dan doğalgaz alınan diğer hat ise resmi açılışı 2005 sonlarında yapılan Mavi Akım Boru Hattıdır. Bu hattan Türkiye yılda 6 milyar metreküplük doğalgaz sağlamaktadır.²³

Doğalgaz konusunda Türkiye'nin Rusya'ya bu oranda bağımlılığı doğru değildir. Türkiye'nin enerji güvenliği açısından Rusya'nın tek tercih olması oldukça risklidir. 1987 yılından beri yurtdışından doğal gaz alımı yapılan Türkiye'de yaklaşık 15 yıldır doğal gaz yer altı depolarına ihtiyaç duyulmasına rağmen bu soruna bir türlü nihai çözüm bulunamamıştır. Petrolden farklı olarak yurtdışından alınan doğal gaz depolanamadığı için anında tüketime verilmek durumundadır. Bu durum Türkiye açısından çeşitli sakıncalar doğurmakta ve Türkiye'nin doğal gazda yurtdışına olan bağımlılığını oldukça kırılgan hale getirmektedir. Doğal gaz satan ülkelere şu anda olmasa bile doğal gazı Türkiye'ye karşı bir silâh olarak kullanma imkânı vermektedir. Rusya Federasyonu doğal gaz sattığı Ukrayna ve Gürcistan'la ilişkilerinin bozulduğu zamanlarda doğal gazı siyasî bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Bu ülkeleri, kışın doğal gazı kesmekle tehdit etmiş ve zaman zaman da bu tehdidini hayata

²³ Necdet PAMİR, İlyas KAMALOV, "Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli", **Stratejik Analiz**, Şubat 2006, s. 18-28.

geçirmiştir. Dış basında da, Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığını 'Enerji ihtiyacının yüzde 98'ini ithal eden Türkiye'den daha fazla enerji şantajına açık ülke sayısı çok azdır' diyerek bu tehlikeyi özellikle vurgulayan yorumlar yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye gaza olan bağımlılığını azaltılmalı ve Rusya dışındaki ülkelere de kapı aralanıp, alternatifler geliştirilmelidir.²⁴

Türkiye'nin bir enerji koridoru olarak diğer bir işlevi de, Batı-Doğu arasındaki rekabetin keşiştiği bir bölge olmasıdır. Hazar petrolü, Türkiye üzerinden, Rusya'yı devre dışı bırakarak, Baku-Ceyhan boru hattıyla Batıya ulaşmaya başlamıştır. Bunu, jeopolitik yenilgi olarak gören Rusya, Baku-Ceyhan boru hattını kullanmayarak, Rus ve Kazak petrolünü Boğazlardan tankerlerle taşımaya planlamakta ki, bu durum Türkiye'yi ekolojik sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Bu hassasiyetin farkında olan Rusya, Boğazları by-pass eden petrol boru hattının inşası konusunda projeler geliştirmektedir. Rusya, enerji alanında Türkiye'de dev yatırımlar yapmaya hazırdır Bu yatırımlar sadece doğal gaz sektörüyle sınırlı değil, elektrik ve petrol sektörlerini de kapsamaktadır.

Ayrıca, Rus enerji kaynaklarının Türkiye aracılığıyla üçüncü ülkelere pazarlanması söz konusudur. 'Mavi Akım' boru hattının artacak kapasitesinin kullanılmasını garantiye almak isteyen Rusya, 'Mavi Akım' boru hattının İsrail ve Avrupa'ya uzatılmasını gündeme getirmektedir. Moskova, boru hattının uzatılmasıyla özellikle İsrail'e yapılacak doğal gaz sevkiyatına büyük önem vermektedir. Diğer taraftan Washington, Bakü-Erzurum boru hattı inşa edildikten sonra Türkiye'ye ulaştırılacak Azeri doğal gazı konusunda Ankara'ya baskı yapmaktadır. Amerika, Merkezi Asya ile Azerbaycan petrol ve gazını Türkiye üzerinden dünya pazarına taşıyacak 'Transcaspian' enerji koridorunu oluşturmaya hedeflemektedir. Böylece, ABD gaz taşımacılığı alanında Rusya'nın tekeline kaldırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle yaşanan bu çekişmenin kendi lehine çözülmesi açısından, Türkiye ile ilişkiler Rusya için büyük önem taşımaktadır.²⁵

3.3. Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Tarihi

Türkiye ve SSCB arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler 1923'lü yıllara dayanmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana siyasi, ekonomik ve ticari anlamda Türkiye ve SSCB ilişkileri öncelikli konumda yer almıştır. 1937 yılında imzalanan Seyrisefain Anlaşması ile Türk-SSCB ticareti önemli bir gelişme kaydetmiş, siyasi ilişkilerin artmasıyla da ticaret hacmi genişlemiştir.

1967 yılında, SSCB ile aramızda SSCB tarafından bazı sanayi tesislerin inşa edilmesi amacıyla ülkemize yönelik yaklaşık 200 milyon dolar tutarında kredi açılmış ve bu krediye ait yıllık taksit ve faizlerin geri ödemelerinin ülkemiz menşeli mallarla yapılması esasına dayanan bir anlaşma imzalanmıştır. Bu Türk mallarının SSCB piyasasına girmesine ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu dönemde Rusya'nın sağladığı düşük faizli krediler ve teknik destekler sayesinde; Seydişehir Alüminyum Tesisleri,

²⁴ Sinan OĞAN, İlke AYTEKİN, "Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık", **Stratejik Analiz**, Aralık 2002, s. 66-70.

²⁵ Tamina KİBAR, a.g.m. s. 2

İskenderun Demir-Çelik Tesisleri, Oymapınar Hidroelektrik Santrali, Aliğa Petrol Rafinerisi, Bandırma Sülfürik Asit Tesisi, Artvin Levha Fabrikası, Çayırova Cam Fabrikası gibi Türkiye sanayisi için önemli olan sanayi kuruluşlarının finansmanı sağlanmıştır. 1995 yılında ise bu anlaşma sona ermiştir.

1992 yılında Rusya Federasyonu'nun kurulması ve piyasa ekonomisine geçiş ile hem bölge ekonomik ve siyasi istikrara kavuşmuş hem de ilişkilerimiz daha da önem kazanmıştır.

Sovyetler Birliği 1991 yılında dağılmıştır. Dağılmaya yakın bir dönemde Rusya Federasyonu ile Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın sonuçlandırılması, 1992 yılı Mayıs ayında ise Sovyetler Birliği ile imzalanmış bulunan çeşitli anlaşma ve protokollerin Rusya Federasyonu tarafından üstlenildiği hususunda anlaşmaya varılması ikili ilişkilere süreklilik kazandırmıştır.

Rusya Federasyonu ile ilişkilerimizin bugünkü temeli 1984 yılında imzalanan ve 1987 yılında yürürlüğe giren doğalgaz anlaşmasıdır. Türkiye doğalgaz ihtiyacının halen büyük bir bölümünü Rusya'dan temin etmektedir. Bu anlaşmanın önemi; Türkiye'nin Rusya'dan hangi yıl, ne kadar doğalgaz alacağını belirtmesi; koşulu ise alınan doğalgaz bedelinin yüzde 70'lik kısmının Türk mal ve hizmetleri ile ödenmesidir. İşte bu anlaşma ile Türk mal (sanayi ürünleri) ve hizmetleri (müteahhitlik) Rus pazarına girmeye başlayarak kademeli olarak bugüne kadar gelmiştir. 1991 yılında Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı 400 milyon dolar seviyesine yükselmiştir.

3.4. Türkiye İle Rusya Federasyonu Arasındaki Ticaret

Tablo 10: Yıllara Göre Türkiye - Rusya Ticareti (milyon dolar)

Yıllar	İhracat (X)	İthalat (M)
1996	1,511.634	1,921.139
1997	2,056.547	2,174.258
1998	1,347.821	2,155.006
1999	588.664	2,374.133
2000	643.903	3,886.583
2001	924,107	3,435.673
2002	1,172.039	3,891.721
2003	1,367.591	5,451.315
2004	1,859.187	9,033.138
2005	2,377.002	12,869.945
2006	817.345*	5,084.161*

Kaynak: TÜİK * Ocak- Nisan

Tablodan görüldüğü üzere Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ticaret dengesi Türkiye'nin aleyhine işlemekte ve ticaret açığı oluşturmaktadır. Toplam ticaret hacmindeki bu büyük yükseliş Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan gerçekleştirdiği ithalattaki artıştan

kaynaklanmaktadır. 2005 yılında ihracatımız yüzde 28 artarak 1.8 milyar dolardan 2.3 milyar dolara; ithalatımız ise yüzde 42 artarak 9 milyar dolardan 12.8 milyara ulaşmıştır.

Tablo 11: Maddelere Göre Türkiye Rusya Dış Ticareti (2005)

Madde	Tutar (dolar)	Pay	Madde	Tutar (dolar)	Pay
Otomotiv ve yan sanayi	296,232,948	12.49	Mineral Yakıtlar	8,758,187,398	68.33
Yenilen meyveler	222,969,388	9.40	Demir Çelik	2,214,270,470	17.28
Kazanlar, makineler	162,950,124	6.87	Alüminyum ve ürünleri	546,606,316	4.26
Elektrikli makineler	141,147,623	5.95	Gübreler	193,783,364	1.51
Plastikler	136,223,143	5.74	Organik Kimyasallar	149,879,498	1.17
Sentetik Suni Filamentler	106,885,404	4.51	Kağıt Karton	145,435,772	1.13
Özel Dokunmuş Mensucat	100,731,250	4.25	Ağaç, Ahşap Eşya	135,569,650	1.06
Demir Çelik Eşya	93,793,736	3.96	Bakır ve Bakır Ürünleri	124,060,186	0.97
Örülmemiş Giyim Eşyası	79,280,032	3.34	Anorganik Kimyasallar	76,088,474	0.59
Örme Eşya	70,863,358	2.99	Demir Çelik Eşya	54,585,117	0.43
Diğer	960,369,458	40.50	Diğer	419,141,230	3.27
Toplam	2,371,446,464	100	Toplam	12,817,607,475	100

Kaynak: TÜİK

1984 yılında imzalanan ve 1987 yılında yürürlüğe giren Doğal Gaz Anlaşması ile Türkiye aldığı doğalgazın yüzde 70'ini Türk mal ve hizmetleri ile ödeme yükümlülüğünü kabul etmişti. Bu anlaşma Türkiye-Rusya Federasyonu ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Ancak Rusya son dönemde bu şartı yerine getirmediğinden mal ve hizmetle geri ödeme oranı yüzde 70'ten yüzde 7'lere düşmüştür. Dolayısıyla Türkiye'nin Rusya'dan doğalgaz ithalatı artmakla birlikte Türkiye'nin ihracatı aynı oranda artmamaktadır.

Bu durumun nedenlerine bakılacak olursa; 1998-99 yıllarında Rusya'nın devalüasyona gitmesi, Rus halkı için ithalatın pahalı olmaya ve Rus halkının satın alma gücünün azalmasına neden oldu. Devalüasyon nedeniyle ithal ikameci politikaya geçen Rusya'da üretim ve ihracat cazip hale geldi. Sanayi üretiminde artış meydana geldi. Yani ithal edilen gıda ve tekstil ürünleri gibi mallar artık ülke içerisinde üreilmeye başlandı.

Türkiye'nin Rusya'ya fiyat esnekliği yüksek mallar ihraç etmesi nedeniyle ihracat miktarı ve değeri arasında farklar ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin Rusya ile ihracat ilişkisinde ticari mali imkanlar yeterli olmazken, Avrupa Birliği ülkelerinin bu pazara girişinde finansman sorunu yaşanmaktadır.

Rusya'nın bazı Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine karşı ithalatta KDV ve benzeri diğer vergileri uygulaması, Türk ihracatçıların rekabet gücünü kaybetmelerine yol açmaktadır.

1990'lı yıllarda bavul ticareti yoluyla Rusya Federasyonu'na kalitesiz Türk malları girmiş, bu da Türk mallarına ilişkin olumsuz imaj oluşmasına neden olmuş ve gelecek dönemde yapılacak ticari işbirliklerine zarar vermiştir.

3.4.1. Bavul Ticareti

Türkiye'de ikamet etmeyen yabancıların veya yurt dışında oturma müsaadesi bulunan Türk vatandaşlarının ülkemizden satın aldıkları malları beraberinde yurt dışına çıkarmalarına BAVUL TİCARETİ adı verilmektedir.²⁶ Bazen yolcuların satın aldıkları mallar, ülkeyi terk ettikten sonra arkalarından da gönderilmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dilimize giren terim, halk arasında "Laleli piyasası" olarak tanınmaktadır. Gümrük açısından herhangi bir sınırlamaya konu olmayan bavul ticaretini basit bir şekilde ifade edecek olursak, kayıt dışı ticareti ifade etmektedir.

Bavul ticareti, 1970'li yılların ortalarından itibaren özellikle Polonya, Macaristan, Yugoslavya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Romanya ve Bulgaristan vatandaşları tarafından başlatılmıştır. Zamanla gelişen bu ticaret, 1990 yılından itibaren başta Rusya federasyonu olmak üzere, Beyaz Rusya, Ukrayna, Estonya, Letonya, Makedonya, Moldova ve Türkiye Cumhuriyetlerin de katılmasıyla yıllık 13-15 milyar dolar seviyesine ulaşmış bulunmaktadır. Bu ülkelere bazı Arap ülkelerini de dahil edebiliriz. Başta tekstil ve tekstil ürünleri olmak üzere, deri mamulleri, gıda maddeleri, her türlü plastik ve madeni eşyalar ve inşaat malzemeleri gibi ülkemizde üretimi yapılan her türlü mal bu ticaret şeklinin kapsamına girmektedir.

Ülkemiz ekonomisinin en önemli can damarlarından biri olan bavul ticaretinin şekli artık bavulu aşarak, büyük ticaret ve ihracat potansiyeline ulaşmıştır.

Bavul ticareti, Türkiye ve Rusya arasındaki ticari ilişkilerin can damarını oluşturduğu gibi, iki ülke arasında mekik dokuyan yüz binlerce insandan oluşan muazzam bir ilişki ağı anlamına da gelmektedir. Bu ticaret şekli 1990'lı yıllarda ortaya çıkmış ve bir sektör haline gelmiştir. Bavul ticareti Türkiye'ye önemli katkılar sağlamıştır: milyarlarca dolarlık döviz girdisi sağlanmış, çok sayıda üretim tesisi kurulmuş, istihdam imkanlarını artırmış, iki ülke arasındaki resmi ticaretin artmasını sağlamış, ülke içerisindeki küçük işletmeler, büyüme ve dış pazarlara açılma fırsat ve gücüne kavuşmuştur. Aynı zamanda Rusya'yla iş yapan firmalar çok önemli tecrübeler kazanmış, mağazalar açmış ve markalaşmaya başlamıştır.

Son dönemlerde bavul ticareti gerileme dönemine girmiş ve bunun çözülmesi için çareler aranmaya başlanmıştır. Gerilemenin nedenleri arasında şunlar yer almaktadır:

- Rusların Türkiye yerine Çin, Polonya, Birleşik Arap Emirlikleri gibi diğer birtakım pazarlara yönelmeleri ve bu ülkelerin görece ucuz mallarının artan bir rekabet ortamı yaratması.

²⁶ <http://www.satkurtul.com/tr/haberler.asp?s=8> (27.05.2006)

- Rus Hükümeti'nin IMF, DTÖ ve diğer uluslararası kuruluşlarla müzakereler çerçevesinde kayıtdışı ekonomi ve bavul ticareti konusunda sınırlamalara gitmesi.
- Rusya'da yerli üreticilerin güçlenmesi ve güçlü Batılı firmaların pazara girmesiyle birlikte bavul ticaretine karşı kampanyaların başlaması.
- Rusya Hükümeti tarafından uygulanmaya başlanan ithal ikameci politikalar çerçevesinde bavul ticaretine konu olan çok sayıda malın ülke içerisinde üretilmeye başlanması.
- Bavul ticareti kapsamında alışverişi yapılan ürünlerin kalitesi konusunda ortaya çıkan şüpheler.
- Birçok yabancı girişimcinin Moskova'da mağaza açarak faaliyet göstermeye başlamasıyla birlikte talebin gerilemesi.
- Kur hareketlerinde yaşanan dalgalanma²⁷

3.5. Rusya Federasyonu'ndaki Türk Yatırımları

T.C. Hazine Müsteşarlığı 01.01.1980 – 31.10.2005 tarihleri arasında Rusya'ya girmiş olan Türk sermayesinin toplam tutarı 170.400.956 milyon dolardır. Bu miktar; bankacılık, enerji, imalat, inşaat, sigortacılık, madencilik, telekomünikasyon, turizm, ulaştırma, ticaret ve diğer mali hizmetleri içermektedir. Bu rakama, üçüncü ülkeler üzerinden Rusya'ya giren Türk sermayesini ve Rusya'da faaliyet gösteren Türk firmalarının bu ülkedeki kazançlarını Rusya dışına çıkartmayarak tekrar yatırım için kullandıkları durumda eklenirse, Rusya'daki toplam Türk yatırımı 1.5 milyar dolar seviyesini bulacaktır. Deri ve ayakkabı, tekstil ve konfeksiyon, gıda gibi alanlarda yatırım tutarı 1 – 5 milyar dolar arasında değişmektedir.

Rusya, 1998-99 yıllarında yaşadığı devalüasyon nedeniyle ithal ikameci politika uygulamasına başlamıştır. Bu, tabii ki Türkiye'nin ihracatını zorlaştırmıştır. İthal ikameci politika ihracat yerine yatırım yapmayı cazip hale getirmiştir.

Son yıllarda yatırımcılar; ücretler, hammadde fiyatları, kira gibi artan maliyet unsurları; vergi idarelerinin ve diğer denetim organlarının büyük şehirlerde çalışan yabancı firmalar üzerinde ağır baskıları; bazı bölge valilerinin kendi bölgelerinde iyi iş ortamı hazırlamaları, özel teşvik ve garanti yasaları çıkarmaları nedeniyle Rusya'nın büyük şehirlerinden çevreye doğru yayılmaktadır. Bu durum Türk firmalarına, Rusya pazarına artık küçük değil, büyük ve güçlü sermayelerle girmeleri gerektiğini göstermektedir.

T.C. Hazine Müsteşarlığı verilerine göre Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların ülkelere dağılımında Rusya Federasyonu'nun 30.06.2003 tarihi itibarıyla mevcut yabancı sermaye toplamı 16.421.353 dolardır.

²⁷ www.deik.org.tr (27.05.2006)

3.6. Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasında İmzalanmış Olan Ticari ve Ekonomik Nitelikli Anlaşmalar

- Türkiye İle Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ilişkiler 8 Ekim 1937 tarihli “Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması” ile 25 Şubat 1991 tarihli “Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma” çerçevesinde yürütülmektedir.
- 20 Mayıs 1982 tarihli “Serbest Dövizle Ödemelere Geçiş Dair Protokol”
- 17 Eylül 1984 tarihli “Doğalgaz Anlaşması
- 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”
- 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma
- 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan “Enerji İşbirliği Genel Çerçeve Anlaşması”
- 14 Mayıs 1992 tarihli Karma Ekonomik Komisyon

3.7. Ticari İlişkilerde Dikkat Edilmesi Gerekli Bazı Hususlar

Rusya Federasyonu’nda ticari bağlantıların yapılmasında kişisel görüş, intibalar önemli yer tutmaktadır. Ticari faaliyette bulunan şirketlerin mali durumu ve güvenilirliği konusunda bilgi teminine yönelik bir veri tabanı mevcut değildir. Rusya Federasyonu’nda ticari faaliyette bulunmak için Ticaret ve Sanayi Odalarına kayıt mecburiyeti yoktur. Rus firmaları Odalarına kayıt olmaksızın faaliyet gösterebilir. Bu nedenle, firma güvenilirliği konusunda büyük firmalar hariç kişisel görüşler önemlidir.

Ticari kontratlarda anlaşmazlık çözüm yolu belirtilmelidir. Ancak, ticari ilişkilerin anlaşmazlıkla sonuçlanması ve yabancı firmanın mahkeme kararı ile haklı bulunması durumunda bile uygulamada takip hukukunun etkin olmaması nedeniyle alacakların tahsili mümkün olamayabilmektedir. Bu nedenle, mal bedelini garanti altına alacak ödeme sistemlerine dış ticarete ağırlık verilmelidir. Uygulamada bankacılık sisteminin içinde bulunduğu durum nedeniyle akreditifli işlemler oldukça sınırlıdır.

Ticari kontratların yapılmasında karşılıklı kişisel ilişkiler önemlidir. Konsinye satış yapan firmalarımızın mal bedellerini tahsilde problemle karşılaştıkları görülmektedir.

Ticari ve mali mevzuatın şeffaf olmaması nedeniyle problemlerle karşılaşılacağı dikkate alınarak, gerekli konularda danışmanlık hizmeti alınmalıdır.

Rusya Federasyonu’ndaki tüccarlar, yabancı firmaların Rusya Federasyonu’nda temsilcilik veya deposunun olup olmadığı hususuna ağırlık vermekte, küçük ve orta çaplı Rus tüccarlar sermayeleri oranında bu depolardan mal temini yoluna gitmektedirler. Doğrudan ithalat ise bu tür tüccarlarca tercih edilmemektedir.

Moskova’da faaliyet gösteren Yapı Kredi, Ziraat Bankası, Garanti Bankası, Finansbank ve İktisat Bankalarından iki ülke arasındaki para transferleri konusunda bilgi alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

3.8. Turizm

İki ülke arasında ekonomi ve ticari ilişkiler kadar turizm ilişkileri de önemli bir yer tutmaktadır. 1998 yılında yaşanan kriz neticesinde Türkiye'ye gelen Rus turist sayısındaki azalma, ekonominin yeniden toparlanması ile artmaya başlamıştır.

2000 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı 677.152 bin iken, 2001 yılında 757.121 bin olmuştur. 2001 yılında Türkiye'de yaşanan devalüasyon sonrasında Türkiye'deki tatil maliyetleri Rus turistlerin lehine düşmesi, Türkiye'yi cazip kılmıştır.

2002 yılında yaklaşık 946.494 bin turist ile Rusya Federasyonu, Almanya ve İngiltere'den sonra Türkiye'ye en fazla turist gönderen üçüncü ülke olmuştur.

2003, 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla 1 257 559, 1 603 372, 1 864 682 milyon Rus turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Türkiye, Rus vatandaşlarının turizm amaçlı olarak en çok ziyaret ettikleri ülke konumundadır.

3.8.1. Vize Uygulaması

Rusya Federasyonu'na seyahat edecek olanların, söz konusu ülkenin, ülkemizde bulunan konsolosluklarından vize almaları, Rusya Federasyonu'na ticari amaçla gidenlerin ise ticari vize almaları gerekmektedir. Vize alınması için Rus tarafınca gönderilen davetiye mektubu gereklidir. Ticari amaçla bu ülkeye gidenler, bu tür vize almadıkları takdirde ülkeye girişte büyük sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Rusya Federasyonu'na varışta otel dışındaki yerlerde kalacak olanların 3 iş günü içerisinde polise (UVIR) kayıt yaptırmaları gerekmektedir.

3.9. Müteahhitlik Hizmetleri

Bilindiği gibi müteahhitlik hizmetleri iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde önemli bir yer tutmaktadır. Türk müteahhitleri bugüne kadar Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluklarında üstlenmiş oldukları pek çok projeyi başarıyla tamamlamış ve kendilerini inşaat alanında kabul ettirmişlerdir.

Türk inşaat firmalarının Rus pazarına girişleri Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yakın bir dönem içerir. Ünlü 1987 Doğalgaz anlaşması'nın içeriğinde yer alan Rusya'dan alınacak doğalgazın bedelinin bir kısmının Türk mal ve hizmetleri ile ödenmesi şartı sayesinde Türk firmaları 1987'den itibaren Rus pazarına girmeye başlamış ve Sovyetler'in yıkılışı ile bu süreç hız kazanmıştır.

1998-99 yıllarında Rusya'da meydana gelen mali kriz inşaat faaliyetlerini de olumsuz etkilemiştir. Türk firmalarının Rusya'daki inşaat işlerinin yıllık seviyesi 100 milyon dolar seviyesine gerilemiştir.

2004 yılı sonuna kadar 16 yıllık bir dönemde Türk müteahhitleri tarafından 14 milyar dolar tutarında 750'den fazla inşaat projesi üstlenilmiş ve krizin olumsuz etkileri nedeniyle duran bazı projelere rağmen bunun üçte ikisi gerçekleştirilmiştir. 2005 yılında ise müteahhitlerimiz Rusya'da 2.54 milyar dolar değerinde müteahhitlik projesi üstlenmişlerdir.²⁸

²⁸ www.deik.org.tr (27.05.2006)

SONUÇ

Rusya büyük bir ekonomik potansiyele sahip olup, ekonomik sıkıntılarını da özellikle hammadde, petrol ve gaz gelirlerini kullanarak atlatabilen bir yapıya sahiptir.

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticaret hacminin orta vadede artması beklenmektedir. Rusya'nın ithalatında tüketim mallarının ağırlığı söz konusudur. Türkiye'nin de piyasada fiyat ve kalite olarak diğer ülke mallarına göre avantajlı konumda olduğu unutulmamalıdır. Coğrafi konumdaki avantajımız da rekabetimizi olumlu kılmaktadır.

Rusya ve Türkiye arasındaki doğal gaz anlaşmaları iki ülke arasındaki ticaret hacmini oldukça yükseltmektedir. Rusya ile ticari ilişkilerde bavul ticaretinin uzun vadeli bir ticaret şekli olmadığından hareketle firmalarımızın uzun vadeli pazarlama stratejilerine ağırlık vermeleri daha kazançlı olacaktır.

Uluslararası toplumun içinde Rusya Federasyonu, Avrasya coğrafyasındaki benzersiz stratejik konumu, köklü tarihi, zengin kültürü, her şeye rağmen sahip olduğu ekonomik, bilimsel, teknik ve askeri olanakları nedeniyle, dünya siyasetinde önemli rol oynamaya devam edecektir.

EK 1: YARARLI ADRESLER

T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Turkish Embassy Office of The Commercial Counsellor

7 Rostovski Pereulok D: 12

119121 Moscow

Russian Federation

Tel: 7-095-2462989

Fax: 7-095-2464989

Rusya Federasyonu Büyükelçiliği

Karyağdı sok. NO:5

Çankaya/Ankara

Tel: (312) 439 21 22

Faks: (312) 438 39 52

RTİB (Rusya Türk İşadamları Birliği)

Novoslabotskaya Ul.

No. 26 Kat 3 Moskova

Tel: 978 45 06

250 00 21

Rusya Federasyonu Ticaret Ve Sanayi Odası

103684, Moskova, ul. İlyinka, 6

Tel : (095) 929 0009 Faks : (095) 9290360

www.rbcnet.ru

rbcnet@rbcnet.ru

R.F. Türkiye Ticaret Mümesilliği

Atatürk Bulvarı, 106 06540, Kavaklıdere, Ankara

Tel : (312) 418 7512, 425 8139, 418 8139

Fax : (312)418 3991

Rusya Federasyonu Resmi Makamları

RF İdari Sistemi:

RF Cumhurbaşkanlığı

RF Parlamentosu Aşağı Kanadı DUMA:

RF Hükümeti:

RF Vergi Bakanlığı:

www.gov.ru

www.president.kremlin.ru

www.duma.ru

www.government.ru

www.nalog.ru

RF Dışışleri Bakanlığı:	www.mid.ru
RF Eğitim Bakanlığı:	www.ed.gov.ru
RF Tarım ve Gıda Bakanlığı:	www.mcx.ru
RF Maliye Bakanlığı:	www.minfin.ru
RF Ekonomik Gelişme ve Ticaret Bakanlığı:	www.economy.gov.ru
RF Enerji Bakanlığı:	www.mte.gov.ru
RF Adalet Bakanlığı:	www.scli.ru
RF Ulaştırma Bakanlığı:	www.mintrans.ru
RF İstatistik Komitesi:	www.gks.ru
RF Gümrük Komitesi:	www.customs.ru
RF İnşaat ve Konut Politikası Komitesi:	www.gosstroy.ru
RF Standart ve Sertifikasyon Komitesi:	www.gost.ru
RF Merkez Bankası:	www.cbr.ru
RF Bölgeleri ile ilgili WEB-sayfaları:	www.regions.ru
	www.lgg.ru
	www.mos.ru
Moskova Belediyesi (Moskova Hükümeti):	
<u>Gazeteler</u>	
Rossiyskaya Gazeta (resmi gazete):	www.rg.ru
Trud:	www.trud.ru
Nezavisimaya Gazeta:	www.ng.ru
Kommersant:	www.kommersant.ru
İzvestiya:	www.izvestiya.ru
The Moscow Times:	www.themoscowtimes.com
İnternet gazeteleri:	www.gazeta.ru
	www.strana.ru
	http://lenta.ru
Yellowpages:	www.yellowpages.ru
Moscow Business Telephone Guide :	www.mbtg.ru
	www.list.ru

KAYNAKÇA

CAFERSOY, Nazim, “21. Yüzyılda Türkiye - Rusya İlişkileri”, **Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM)**

CAFERSOY, Nazim, “Türkiye-Rusya İlişkileri ve Separatizm Faktörü”, **Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM)**

ÇOMAK, İhsan, “Rusya’nın Sorunları, Rusya’nın Çözümleri”, <http://www.stratejigundem.com>

DEİK Rusya Ülke Bülteni, Ekim 2005, www.deik.org.tr

GAZİGİL, Orhan, “Rusya’da Avrasyacılık Düşüncesi ve Yeni Alternatif Arayışları” *Avrasya Etüdüleri dergisi*, Yıl:12, Sayı: 27-28, 2005, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=26>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya>

<http://www.aso.org.tr/html/TUR/asomedia/mart2002-ft.html#buyutec>

<http://fereigntrade.atonet.org.tr/ulkeler>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya>

<http://www.biggllook.com/biggravel/ulkeler/rusya.asp>

<http://www uluslararasiyegitim.com/ulkeler/rus/yasam/tarih.asp>

<http://www.kho.edu.tr/kutuphane/kitap/ozetler/00079ozet.htm>

<http://www.msnbcntv.com.tr/news/305647.asp>

<http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/Rapor.htm>

<http://www.satkurtul.com/tr/haberler.asp?s=8>

<http://www.turkishline.ru/embassy>

OĞAN, Sinan, İlke AYTEKİN, “Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık”, **Stratejik Analiz**, Aralık 2002

ÖZTÜRK, O. Metin, *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*, Asam Yayınları, Ankara 2000, <http://www.kho.edu.tr/kutuphane/kitap/ozetler/00079ozet.htm>

KİBAR, Tamina, “Türkiye’nin Rusya İçin Önemi”, **Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM)**

PAMİR, Necdet, İlyas KAMALOV, “Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli”, **Stratejik Analiz**, Şubat 2006

Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü muhtelif ülke notları

- Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları
Dış Ticaret Müsteşarlığı web sayfası <http://www.dtm.gov.tr>
Dış Ticarete Durum Dergisi Turktrade, Temmuz 1999
Dış Ticarete Durum Dergisi Turktrade, Aralık 1999
T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Muhtelif Raporlar
T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Web Sayfası
The Economist Intelligence Unit, Country Report June 2001
The Economist Intelligence Unit, Country Profile 2001
Business Guide-Book of Russia "Mosvneshinform" 1995
Tradeport, Trade Directory, <http://www.trade.port.org>
2000'e girerken Türkiye-Rusya İlişkileri, DEİK/ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
Rusya Federasyonu'nda Yabancı Sermaye Mevzuatı, Şirket Kuruluşu, Vergilendirme
ve Dış Ticaret Uygulamaları, Şubat 1997, Güneş İzzet Fehmi
Tezelman Cem, Vergi Hukuku Danışmanı (<http://www.tezelman.ru>)
Central Bank of Russia (<http://www.cbr.ru>)
A.B.D. Ticaret Bakanlığı (International Trade Administration)
(<http://www.bisnis.doc.gov>)
Rusya Federasyonu Devlet İstatistik Komitesi
Rusya Federasyonu Profile 2000, EKO, (Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi)
Eexporters' Encyclopedia 1999/2000
Rusya Dış Ticareti, Kobifinans, <http://www.kobifinans.com.tr/>
Rusya'nın Dış Ticaret Büyüklüğü, Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/>
"Türkiye-Rusya Federasyonu Siyasi İlişkileri", T.C. Dışişleri Bakanlığı,
http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/GenelGorunum/Genel+Gorunum.htm
"Rusya-Türkiye İlişkileri ve ABD Faktörü", **Türkiye Uluslararası Güvenlik
Stratejileri Araştırma Merkezi (TUSAM)**
The Europa World Year Book 1999 Volume I-II
Türkiye- Rusya İlişkileri, Rusya Türk İşadamları Birliği, Moskova